

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

Йосифінська метрика

(назва фонду)

1785 – 1788 рр.

Фонд № 19

Опис № III

Замостівський циркул

(назва опису)

1785– 1789 рр.

(крайні дати документальних матеріалів)

ПЕРЕДМОВА

Йосифінська метрика¹ є першим поземельним кадастром² Галичини, який було проведено на підставі патенту австрійського імператора Йосифа II від 12 квітня 1785 р. Його поява була зумовлена потребою оподаткування земельних угідь сільськогосподарського призначення новоствореної провінції імперії Габсбургів, яка відійшла до неї внаслідок першого поділу Польщі³ й отримала назву Королівства Галичини та Лодомерії (Володимирії) з Великим князівством Краківським, князівствами Освенцімським і Заторським⁴. Наприкінці XVIII ст. увесь цей край, відомий під загальною назвою „Галичина”, було поділена на 18 адміністра-тивних одиниць або т. зв. циркулів⁵.

Патент від 1785 р. містив додаток під назвою "Інструкція для земельних властей, мандатаріїв або їх заступників і урядників, а також для громад про те, що вони мають робити при наступному переписі, обмірі і фасіюванні або зізнанні ґрунтів". Обов'язок перепису й оцінки земель ним покладался на місцеві комісії, до складу яких входили громадський вїйт, присяжні та шість обраних громадою представників (т. зв. "мужі довір'я"). Контроль за роботою цих комісій здійснювали створені при кожному циркулі урбаріальні підкомісії у складі циркулярного комісара, економа й інженера. Обміри земель контролювали Генеральні урбаріальні комісії, які діяли в кожному циркулі.

Перед проведенням обміру землі місцеві комісії спершу описували межі території своєї громади, після чого усі земельні угіддя громади поділялися на головні поля (ниви). Вимірюванню не підлягали скелі, недоступні гори, громадські і польові шляхи та дороги, про які згадували у протоколах. Поряд з обміром в австрійських моргах (0,5755 га) розмір земельних ділянок було дозволено подавати також за прийнятими у цій місцевості мірами.

Землі кожної громади вимірювалися в порядку їх розміщення. Довжина і ширина ділянки в сажнях записувалися навпроти кожної ділянки землі, а площа в моргах - навпроти кожного виду угіддя. За урядовою інструкцією обміру й оцінці підлягали такі сільськогосподарські угіддя: 1) орні землі, 2) перелоги і пари, 3) стави, 4) луки, 5) городи,

¹Назва походить від імені австрійського імператора Йосифа II, під час правління якого було проведено перепис земельних угідь.

²Поземельний кадастр — дані про природний, господарський та правовий стан, якісну характеристику земель, а також податок на користування землею.

³Перший поділ Польщі відбувся у 1772 р., внаслідок якого польські землі були поділені між Росією, Австрією та Прусією. Галичина становила другу за величиною провінцію Австрійської монархії (після Угорщини). До неї як окремий округ входила також Північна Буковина.

⁴Адміністративний центр вищезгаданих територій знаходився у м. Львові.

⁵Галичина становила другу за величиною провінцію Австрійської монархії (після Угорщини). До неї як окремий округ входила також Північна Буковина.

6) пасовиська і альпійські луки, 7) чагарники, 8) винниці, 9) ліси⁶.

Обміри й оцінка земель проводилися на місці в присутності членів комісії, а також власника ділянки або уповноваженої ним особи. Запис до протоколу перепису починався з земель тієї ниви, на якій розміщувалися житлові будівлі. Вона мала назву "Площі поселення". У цій рубриці вказувався власник ділянки і конскрипційний номер його будинку. Площа під житловими й господарськими будівлями не вимірювалася. Обміру підлягали лише прилеглі до них городи. У випадку, коли громада складалася з декількох населених пунктів, нива "Площа поселення" в протоколі повторювалася стільки разів, скільки поселень входило до громади. Відокремлені від населеного пункту будівлі записувалися разом із ґрунтами тієї ниви, на якій вони розміщувалися. У рубрику "Площа поселення" вони не вносилися. Під час перепису земель громади обмірювалися і бралися на облік також землі, власники яких мешкали в інших населених пунктах. Комісія повідомляла цих власників про день опису їхніх земель.

Прибутковість кожної категорії сільськогосподарських угідь визначалася на підставі фасій, які складали власники землі. Фасія з орних земель мала враховувати доходи від чотирьох головних культур: пшениці, жита, ячменю і вівса⁷. Коли засівалася інша культура, то в протоколі прибуток подавався в одній із згаданих культур. Його розмір визначали шляхом прирівняння ґрунту, на якому висівалися інші культури, до ґрунту, який за якістю і розміщенням був схожим до того, на якому висівалися головні культури. Власник ґрунту вказував норму висіву на один морг в корцях (прибл. 100 кг) та врожай в т. зв. "самах"⁸. Перемножуючи норму висіву на "сами" комісії визначали розмір прибутку конкретної ділянки.

Домінії, парохі та інші власники землі, які мали свої господарські рахунки, були зобов'язані подати реєстри висівів і обмолотів за дев'ять років (1774–1782). На їх підставі обчислювалася прибутковість земель за один рік. До орних земель прирівнювалися стави, які можна було осушити і засіяти.

Інформація про прибуток з луків подавалася від кількості скошених із них сіна й отави. До луків прирівнювалися кращі городи. Натомість гірші городи оцінювалися як пасовиська, до яких відносилися й чагарники. Альпійські луки або полонини оцінювалися за кількістю скошеного з них сіна.

Ліси оподатковувалися відповідно до щорічного приросту твердих і м'яких порід дерев в сажнях. При оцінці лісів також вимагалось подавати дев'ятирічні зведені відомості

⁶В документах Йосифінської метрики містяться відомості про всі види угідь, окрім винниць, яких в населених пунктах Галичини не було.

⁷Землевласники часто уникали подавати точні відомості про орні землі, які вважалися одними з найцінніших сільськогосподарських угідь.

про їх прибутковість. Недосяжні для вирубки високогірні ліси прирівнювалися до чагарників, хоча записувалися в рубриці "ліс".

Патент від 12 квітня 1785 р. передбачав завершити перепис усіх земельних угідь до кінця жовтня 1785 р. Проте обміри проводилися в основному у 1786–1787 рр., а сумарні таблиці укладалися до осені 1788 р. Цей рік вважають роком завершення перепису. Окремо 1 вересня 1788 р. було видано патент про перепис і класифікацію будинків⁹. Він мав охопити всі будинки в містах і селах, з яких, щоправда, не всі підлягали оподаткуванню. Так від сплати податків звільнялися: а) будинки, власники яких жили з сільського господарства; б) урядові, військові та культові споруди; в) будинки, які використовувалися з промисловою метою; г) будинки, що перебували на ремонті. Цей перепис було завершено в 1788 р. Введений на його основі домовий податок стягувався разом із земельним.

Кінцевим етапом змін в оподаткуванні земельної і нерухомої власності у краї була урбаріальна реформа. Її було здійснено на підставі патенту Йосифа II від 10 лютого 1789 р. з метою заміни селянських повинностей із відробітків і натуральних чиншів на грошовий чинш, який вони повинні були сплачувати землевласнику відповідно до розміру землі, якою користувалися.

В результаті розглянутих вище нововведень у податковій сфері утворився комплекс документальних матеріалів відомих як "Йосифінська метрика". Проте серед документів власне Йосифінського поземельного кадастру у ньому також зберігаються й інші документи, зокрема уже згадані домовий перепис 1788 р., документи урбаріальної реформи 1789 р. тощо. Це пояснюється тим, що усі податкові формуляри зберігалися у реєстратурі Галицької кураєвої бухгалтерії як "Акти поземельного оподаткування" за їх приналежністю до тієї чи іншої кадастральної громади.

Своє практичне значення кадастр втратив у 1819 р., коли було проведено новий перепис, відомий як "Францисканська метрика"¹⁰.

В 1907 р. було розпочато інвентаризацію комплексу документів кадастру. Він отримав назву "Йосифінська метрика". Впорядкування документів метрики розпочалося у 1930 р. й було завершено у 1963 р. У 1965 р. працівниками архіву було підготовлено й опубліковано покажчик населених пунктів "Йосифінська та Францисканська метрики".

Фонд складається із 19 описів¹¹, з яких 18 становлять документи кадастру, а 19-й (під

⁸Селянська міра врожаю, якою користувались до середини XIX ст.

⁹Edicta et mandata за 1788 р. С.154-159.

¹⁰Назва походить від імені австрійського імператора Франца I, під час правління якого був проведений другий перепис земельних угідь.

¹¹Документів опису XI на зберіганні в архіві немає. Встановити назву цього опису складно, але ймовірно, що це були документи поземельного кадастру Буковини.

номером XX) – генеральні книги галицьких шпихлірів. Останні до фонду було приєднано у 1966 р. Кожен опис фонду відповідає адміністративно-територіальному поділу Галичини наприкінці XVIII ст., основною одиницею якого був циркул. Всередині кожного опису документи згруповані за окремими адміністративно-податковими одиницями – домініями. Кожна справа охоплює документи окремої кадастральної громади, до складу якої могли входити один або декілька населених пунктів (місто, містечко, передмістя, село, колонія або присілок).

При упорядкуванні фонду справам надано старі діловодні номери, які було присвоєно їм при укладанні кадастру.

У комплекс "Йосифінської метрики" входять типові документи, створені в один час і за єдиним принципом. Їх прийнято поділяти на три групи: 1. Основні документи; 2. Витяги окремих даних з основних документів; 3. Документи, які виникли внаслідок додаткових реформ.

1. До основних документів належать:

а) *грунтова метрика* – книга поземельного прибутку із зброшурованих друкованих формулярів із такими параграфами: топографічний номер земельної ділянки, прізвище її власника з зазначенням номеру будинку, розмір поверхні земельної ділянки із зазначенням типу угідь та прибутків від них.

В кінці книги містяться сумарні відомості про розмір усіх угідь громади та прибутків із них, скріплені підписами представників комісії (представники від домінії та громади).

б) *опис земельних границь громади* – протокол розмежування земель даної громади від сусідніх громад.

д) *правила фасіювання* — характеристика ниви із зазначенням висіву видів і кількості зерна на 1 морг та прибутків від неї. В кінці правил – підсумкові записи про кожен ниву й земельні угіддя громади в цілому, порівняння якості угідь й отриманих з них прибутків із схожими показниками сусідніх громад та ін., примітки урбаріальної комісії, завірені підписами її представників, даної громади та сусідніх громад.

2. Витяги окремих відомостей із основних документів. Це переважно "Сумарії" – підсумкові записи про розмір домініальної і селянської власності та прибутків від неї; підсумкові записи про площу орної землі, городів, лугів, пасовищ, ставів, лісів і непридатної для використання домініальної, селянської і церковної власності та прибутків від неї; підсумкові записи про трирічні прибутки від домініальної, селянської та ін. власності, витяги окремих даних з "Метрики" та "Правил".

3. Документи, які виникли внаслідок додаткових реформ. Ця група документів з'явилася внаслідок додаткових податкових реформ у 1775–1790 рр., зокрема

"Субрепартиції податків", "Домового кадастру", "Інвентарного опису урбаріальних повинностей" тощо. Інколи тут зустрічаються також фасії за 1773 та 1785 рр., яких своєчасно не було вилучено з метрики (як окремий комплекс фасії зберігаються у фонді 146 „Галицьке намісництво, м. Львів”, оп. 16-19).

Опис XX – "Генеральні книги галицьких шпихлів" – це підсумкові записи про стан кадастральних громад Бохнянського, Жовківського, Заліщицького, Новосанчівського, Пере-мишльського, Ряшівського, Станіславівського, Стрийського, Тарнівського, Тернопільського та Яслівського циркулів.

Документи фонду складено німецькою та польською мовами.

Підстава:

1. Йосифінська (1785 - 1788) і Францисканська (1819 - 1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. Київ, 1965. 356 с.
2. Справа фонду 19
3. Документи фонду

Передмову склали

зберігач фондів В. Я. Камінський
архівіст У. А. Чижова

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

кол.	колонія
м.	місто
м-ко	містечко
прм.	передмістя
прс.	присілок
прс./прс.	присілки
р.	рік
с.	село
сс.	села
ст.	століття
Тт.	томи

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор ЦДІА України, м. Львів
..... Д. І. Пельц
«...17...»...грудня...2014 року

№ п/п	Заголовки справ	Крайні дати	К-ть арк.
1	Грунтові метрики поземельного прибутку, описи земельних границь громади, правила фасіювання нив, сумарії та ін. документи с. Тарноволя, прс. Бжезіни	1789	14
2	Те ж м. Кшешів	1785-1788	127
3	Інвентарний опис	1964	4

В опис внесено 3 (три) справи з № 1 по № 3

Опис удосконалила архівіст

У. А. Чижова

Начальник відділу давніх актів

Р. І. Мельник

2014 рік.

СХВАЛЕНО

Протокол засідання ЕПК №_2_
“_17_”_грудня_ 2014 року.

Зберігач фондів

М. М. Медзяк